

Łopuszański, Bolesław

"Kłásowa borotba selanstwa schidnoji Hałyczyny (1772-1849). Dokumenty i materiały", Kyjiw 1974 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 67/4, 680-682

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Książka nosi tytuł „Ameryka Północna. Studia”, tymczasem w całości poświęcona jest problematyce tylko jednego państwa, Stanów Zjednoczonych. Kanada, drugie co do wielkości państwo świata, nie zajmuje w tym zbiorze uwagi badaczy. Plany badawcze obu zespołów naukowych IH PAN i PISM prezentowane przez M. Hagemajera i M. M. Drozdowskiego nie zawierają też żadnej informacji w tym kierunku. Jednakże kraj klonowego liścia jest bardzo trudny do penetracji dla polskiego humanisty. To w dużym stopniu usprawiedliwia główny tytuł studiów.

Przed zespołem redakcyjnym stoją ważne zadania. Publikacja, nie wolna od słabych stron, niesie zapowiedź lepszej dla polskiej amerykanistyki przyszłości. Seryjne wydawnictwo, w jakie „Studia” z pewnością się przekształca, stwarza właściwy klimat dla naukowych badań nad dziejami Ameryki Północnej. Kierownictwu zespołu redakcyjnego daje to możliwość ukierunkowania tematyki badań. Warto też zastanowić się nad wydaniem obcojęzycznej wersji pisma.

Jerzy Grobis

Klasowa borotba selanstwa schidnoji Halyczyny (1772—1849). Dokumenty i materiały, Wydawnictwo „Naukowa Dumka”, Kyjów 1974, s. 594.

Historiografia radziecka wzbogaciła się o wartościowe wydawnictwo źródłowe przedstawiające również dużą wartość dla historyka polskiego. Pokażny tom dokumentów, dotyczących problemu walki klasowej chłopstwa wschodnio-galicjijskiego u schyłku XVIII i w pierwszej połowie XIX wieku, a wybranych przeważnie z bogatych zbiorów Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego USRR we Lwowie, jest dziełem grupy ukraińskich historyków z O. A. Kupczyńskim, A. H. Siseckim i F. I. Steblijem na czele. Okres bez mała 80 lat, w jakim zamyka się zawartość powyższego tomu, jest dla Galicji wyjątkowo ważny. Rok 1772, rok pierwszego rozbioru Polski, kiedy wschodnia część późniejszej Galicji weszła w skład monarchii austriackiej, wydarzenia z okresu wojen napoleońskich, rozwój działalności organizacji konspiracyjnych w latach trzydziestych i czterdziestych XIX wieku, wypadki r. 1846 i wreszcie Wiosna Ludów — wszystko to miało swoje odbicie w postawionym w tytule zagadnieniu.

Problem agrarny w monarchii austriackiej na przełomie XVIII i XIX wieku oraz w pierwszej połowie XIX stulecia stawał się coraz bardziej nabrzmiały. Przejawem tego były symptomy niezadowolenia wśród chłopów i próby przeciwstawiania się gospodarce pańszczyźnianej zarówno w zachodniej jak i wschodniej części Galicji.

Problematyka powyższego wydawnictwa leżała do niedawna odłogiem, mimo że bogate zbiory Archiwum Historycznego we Lwowie zawierały olbrzymią ilość zupełnie niewykorzystanego materiału. Historycy ośrodka lwowskiego, zarówno z Uniwersytetu im. Iwana Franki, jak i z Akademii Nauk USRR wzięli przed niewiele laty na warsztat sprawę stosunków agrarnych we wschodniej Galicji, czego wynikiem jest w chwili obecnej sporo interesujących opracowań także o walce klasowej chłopów wschodniogalicjijskich w tym właśnie okresie¹. Te liczne prace o bar-

¹ W. O. Borys, *Dokumentalni materiały pro stawleniia selan Halyczyny do ahrarnoji reformy 1848 r.*, „Archiwy Ukrainy” 1966, nr 1; M. P. Herasymenko, *Ahrarni widnosyny w Halyczyni w period kryzy panszczynnoho gospodarstwa*, Kyjów 1959; W. W. Hrabowecyk, *Antyfeudalna borotba opryszkiw w Halyczyn i Bukowiny w XIX st.*, „Naukowo-Informacyjnij Biuletyn AN. SURR” 1962, nr 4; J. M. Kosaczewska, *Antyfeudalna borba ukrainskogo krestjanstwa Wostocznoj Galicji w pierwoj polowinie XIX wieka*, „Uczonyje Zapiski Leningradskogo Uniwersiteta” 1959, nr 270, seria istoriczeskich nauk, wyp. 32; I. M. Niefiedow, *Krestjanskoje dwizenije w Zapadnoj Galicji w 1832—1833 gg.*, „Kratkije Soobszczenija Instituta Slawianowiedienija AN. SSSR” 1955, nr 14; F. I. Steblij, *Borotba selan*

dziej syntetycznym, czy też tylko przyczynkarskim charakterze dowodziły istnienia ogromnego bogactwa niewykorzystanych dotąd źródeł archiwalnych, których obszerny wybór dotarł obecnie do rąk czytelnika.

W skład omawianego wydawnictwa wchodzi ogółem 300 dokumentów w przeważającej większości z Archiwum Historycznego we Lwowie, niektóre oryginalne w języku ukraińskim, w większości jednak w przekładzie z niemieckiego lub polskiego. Ta metoda zastosowana przez wydawców może budzić zastrzeżenia. Wydawnictwo źródłowe powinno być absolutnie wierne i publikowane dokumenty winne być prezentowane w oryginale. Najlepszy nawet przekład nigdy nie jest w stanie oddać w pełni istoty dawnego dokumentu, wydawnictwo zaś *stricto* naukowe, adresowane wyłącznie do specjalistów mogło sobie pozwolić na taką właśnie metodę, jako że sięgający po powyższy tom czytelnik zna na pewno w wystarczającym stopniu język niemiecki bądź polski.

Charakter wybranych do wydawnictwa dokumentów jest dość różnorodny. Przeważają pisma wychodzące od organów władzy państwowej (gubernium, starostw, dyrekcji policji), w następnej kolejności od administracji folwarków, wreszcie najbardziej chyba interesujące pisma chłopów, przeważnie skargi na właścicieli majątków i na stosunki panujące na folwarkach. Dokumenty obejmują okres 76 lat, liczba ich zwiększa się systematycznie w miarę upływu lat. Tak np. wiek XVIII reprezentowany jest zaledwie przez 12 dokumentów, podczas gdy z samego tylko r. 1846 pochodzi 68 pozycji, a z r. 1848 — 67. Trudno ustosunkować się do powyższych proporcji gdyż w wydawnictwach będących wyborem materiałów, wybór zależy wyłącznie od wydawcy. Z wyżej przedstawionych proporcji należałoby wnioskować, iż zjawisko walki klasowej na wsi wschodniogalicyskiej nasilało się z upływem lat, sam opór zaś był zjawiskiem permanentnym, a w niektórych latach wybitnie wzmagającym się. Treść dokumentów dowodzi również istnienia już w tym czasie świadomości społecznej u ludu wiejskiego, zaprzeczając tym samym dawnym twierdzeniom o chłopach jako bezwolnej masie.

Tom opatrzony jest obszerną przedmową F. I. Steblija, przedstawiającą w skondensowanej formie całokształt zagadnienia walki klasowej na wsi galicyjskiej. Zwięzłe ramy przedmowy nie pozwoliły na dogłębne wyjaśnienie wszystkich związanych z tematem zagadnień. Jak świadczy tytuł tomu wydawców interesowała jedynie wschodnia Galicja i temu też terytorium poświęcił Steblij w zasadzie swoją wypowiedź. Brak w niej jednak ustosunkowania się do istotnego i bardzo złożonego problemu narodowościowego. Mimo, iż przeważający procent wsi wschodniogalicyskiej zamieszkały był przez ludność ukraińską, nie można zapominać o tzw. mazurach, jak nazywano polskich chłopów rozsianych wśród ukraińskich wsi w tej części kraju. Nasuwa się pytanie, jak kształtowały się wówczas stosunki między tymi dwiema grupami etnicznymi, czy są jakieś dokumenty dotyczące tego interesującego zagadnienia, czy można mówić o wspólnej walce w imię klasowych interesów. Ten problem nie ma swojego odpowiednika w zachodniej części kraju, pod względem narodowościowym zupełnie jednolitej.

Dyskusyjna wydaje mi się w przedmowie ocena wydarzeń 1846 r., które przybrały zupełnie inny charakter w zachodniej, a inny we wschodniej Galicji. Antyfeudalny ruch chłopski pod przywództwem Jakuba Szeli, sprowadzający się do masowych napadów na dwory i do rozlewu krwi głównie w cyrkułach bocheńskim, tarnowskim, sądeckim i jasielskim, nie przybrał tak drastycznych objawów we

Schednoji Hatyczyni proty feodalnoho hntu w perszji połowyni XIX st., Kyjiw 1961; F. I. Steblij, Antyfeudalna borotba selan Komarniwskocho klucza w perszji czetwierti XIX stolittia [w:] Pytannia Istorii SRSR, Lwiv 1958; F. I. Steblij, Selanske zaworuzszennia na Czortkiuszczyni w 1838 roci. „Dopowidi za Powidomlennia Lwiwskocho Derzawnogo Uniwersytetu” 1958, wyp. 8, cz. 1; F. I. Steblij, Selanskyj ruch u Schidnij Hatyczyni pidczas rewolucji 1848—1849 rr., „Ukrajinskyj Istorycznyj Zhurnal” 1973, nr 3, i inne.

wschodnich cyrkulach, gdzie, jak widać z prezentowanych w powyższym wydawnictwie dokumentów, można się było spotkać jedynie z przejawami odmowy odrabiania pańszczyzny. Ostre formy tego ruchu we wschodniej Galicji pojawiły się tylko w kilku wypadkach w cyrkule sanockim i w jednym konkretnym wypadku w Horozanie w cyrkule samborskim. Kładąc nacisk na klasowy charakter ruchu chłopskiego w Galicji w 1846 r., autor przedmowy ocenia go bezkrytycznie, nie dostrzegając między innymi tego, iż władze austriackie umiejętnie wykorzystały dla własnych celów narastający stan napięcia pomiędzy gromadą a dworem, skierowując go na dogodnie dla siebie tory i tworząc z chłopstwa zachodniogalicyskiego grabarzy polskiego powstania. Opinia autora przedmowy, iż chłopci nie przyłączyli się do powstania w imię niepodległości Polski, bo uważali je za wystąpienie w imię obrony obcych im interesów obszarników, jest również przykładem uproszczenia złożonej sytuacji i pominięcia wyraźnej dwukierunkowości w polskim ruchu niepodległościowym, czego oczywiście chłopci nie dostrzegali. Obok silnego i wpływowego nurtu szlachecko-demokratycznego, któremu nadawała ton folwarczna szlachta, tworzył się wówczas załazek nurtu rewolucyjno-demokratycznego, któremu patronowali tacy działacze, jak Edward Dembowski, Julian Goslar czy Leon Mazurkiewicz, nurtu wspomnianego przez autora w innym miejscu przedmowy. Przedstawiciele tego kierunku działali na terenie Galicji, lecz nie spotykali się ze zrozumieniem wśród ludu wiejskiego. Główny bohater o chłopie prawa, Julian Goslar został schwytyany przez otumanionych chłopów z Haczowa i odstawiony do cyrkulu. Tak więc zdanie autora, że kierownictwo powstania w Galicji znajdowało się w rękach burżuazyjnych demokratów wymagałoby uzupełnienia. Wprawdzie wydarzenia w zachodniej Galicji nie są przedmiotem powyższego wydawnictwa, ale wydarzenia 1846 r. zasługiwały na bardziej wnikliwe omówienie, jako że rzutowały na rozwój sytuacji w całej Galicji. Tak samo zresztą jak wydarzenia Wiosny Ludów miały bardzo zbliżony charakter zarówno w Krakowie jak we Lwowie.

Indeks osobowy i geograficzny, słownik nieużywanych wyrazów występujących w dokumentach, obszerna bibliografia przedmiotowa, w tym duża ilość pozycji polskich, oraz pełny wykaz prezentowanych dokumentów z krótkim streszczeniem zawartości każdego z nich, interesująca, jakkolwiek niezbyt bogata szata ilustracyjna zasługują na specjalne podkreślenie, jako że przyczyniają się w dużej mierze do przejrzystości wydawnictwa. Dzięki tym walorom może omawiana pozycja być uznana za wzorową.

Bolesław Łopuszański

Jan Pachowski, Józef Grabiński, *generał polski, francuski i włoski, naczelny wódz powstania bolońskiego 1831 r.*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975, s. 330, 7 map i planów, 47 il.

Biografia Grabińskiego jest kolejną książką uczonego, który większość swej twórczości poświęcił dobie napoleońskiej. Wprawdzie J. Pachowski zajmował się przejściowo sprawami mieszczaństwa krakowskiego¹, to przecież najchętniej pochyla się nad epoką Napoleona I. Odbывая studia w Paryżu, a następnie tam pracując, zaproszony potem przez rząd włoski do współpracy nad okresem Risorgimento, miał autor doskonałą sposobność dokładnego spenetrowania zbiorów archiwalnych Francji oraz Włoch. Nie zaniedbał również archiwów krajowych. Zachęcony przez PAU przygotowywał publikację materiałów źródłowych do okresu Legionów i Księstwa Warszawskiego. Dzięki owej okoliczności znajdują się u autora cenne odpisy z oryginałów, które uległy zniszczeniu w czasie drugiej wojny światowej.

¹ J. Pachowski, *Zmierzch stawetnych*, Kraków 1956; tenże, *Drukarze, księgarze i bibliofile krakowscy*, Kraków 1962.